

Bónis Ferenc

Másfél évszázad a magyar zenekultúra történetéből

„Nem ismerjük, nem érthetjük egészen egy kor történetét, ha zenéjéből semmit sem ismerünk” – mondotta Kodály Zoltán egy 1951-ben felfedezett magyar vonatkozású zenei kézirat bemutatásakor, épp azidőtájt, amikor a Filharmóniai Társaság önnön centenáriumának megünneplésére készült. „A XVIII. század legalaposabb leírása hiányos, míg nincs meg hozzá a zene. Mert van az emberi érzés- és gondolatvilágnak egy rétege, amit csak a zene tud kifejezni és semmi más.” Az a zene, amelyet egy adott korban írnak – és az a zene, melyet egy adott korban előadnak. Mindkét folyamat, a kreatív csakúgy, mint a rekreatív kapcsolatban áll a korszellemmel: tudva vagy öntudatlanul abból merít vagy azzal száll szembe; annak igényeit elégíti ki vagy éppenséggel abban támaszt új igényeket.

Erkel Ferenc a zenei igény-kielégítésnek is, az igény-támasztásnak is csodálatra méltó mestere volt a 19. század Magyarországon. Mint a reformkor pesti Nemzeti Színházának első karmestere lerakta a korszerű európai operajátszás alapjait. Ezekre az alapokra húzta fel a nemzeti operaalkotás falait. Nem szorul bizonyításra, hogy a *Hunyadi László* vagy a *Himnusz* muzsikáját a reformkor szelleme inspirálta – azt sem kell bizonyítanunk, hogy e művek nélkül hiányos lenne a reformkor legalaposabb leírása. Mert – megismételve Kodálynak lényegbelátó szavait – „van az emberi érzés- és gondolatvilágnak egy

rétege, amit csak a zene tud kifejezni és semmi más.”

A reformkor a szabadságharcba torkollott, az meg az elnyomatás és megtorlás korába. 1850 táján tilos volt magyar földön megidézni az aktuális korszellemet: tilos volt a politikában, tilos az irodalomban és a muzsikában. A gyász, a tiltás meg a gyanakvás a társasági élet lehetőségeit is beszűkítette. Erkel Ferenc ebben a helyzetben is zseniális megoldásra lelt. Művelődjünk, pallérozódjunk, vigasztalódjunk – hirdette, és 1853-ban ilyet ő sem alapíthatott. Mint vállalkozóknak szigorú feltételekkel engedélyezte számukra a Helytartótanács, hogy szezonális rendszerességgel zenekari hangversenyeket tartsanak (szabályos társasággá csak az 1867-es kiegyezés után válhattak). Erkel itt újra a helyén volt: megtanította színházi muzsikussait szimfonikus zenét játszani – és megtanította Pest-Buda közönségét szimfonikus zenét hallgatni. (Sőt: arra is megtanította közönségét, hogy ne csak gyönyörködjék a koncertmuzsikában, hanem hozzon is áldozatot érte. A filharmónikus bérleti szisztéma bevezetésében a pest-budaiak megelőzték bécsi filharmónikus-társaikat.)

Pozsonyi tanára Beethoven személyes ismerősei közé tartozott, így az ifjú Erkel szinte a közvetlen forrásból kapta a bécsi mester muzsikáját és tiszteletét. Beethoven műveire alapozta a Filharmónikusok műsorát: muzsikuss- és közönségnevelé-

sének ez volt a legfőbb elve. De az első pillanattól kezdve ígéhirdetője lett kortársainak is. 1853. november 20-ai koncertjén megszólalt a Múlt és megszólalt a Jelen: Beethoven és Mozart mellett a kortárs Mendelssohn és a kortárs Meyerbeer. Hogy aztán, mindjárt második koncertjén, bemutassa Európa akkori legmodernebb mesterét: Wagnert. Azután Berliozt, Lisztet és a hazai kortársakat: Mosonyit, Volkmannt. Hagyomány és új zene, Kelet és Nyugat így találta meg példás egységét Erkel Ferenc koncertkarmesteri életművében.

Közvetlen utódai – Hans Richter, Erkel Sándor és Kerner István – nem repertoárja egészét vették át Erkel Ferenctől, hanem a tradíció és megújulás egyensúlyának művészetét. Richter idejében bontakozott ki a Filharmonikusok Wagner- és Liszt-kultusza, Erkel Sándor idejében Brahms- és Mahler-ösbemutatók részese lehetett a közönség, és megismerhette Goldmark, Saint-Saens, Dvořák, Csajkovszkij, Richard Strauss muzsikáját is. Kerner idejében Debussy, Bartók, Dohnányi, Weiner, Radnai Miklós művei kerültek a magyar közönség elé, Dohnányi érájában a csaknem teljes európai zeneszerzés: Strauss, Bartók, Kodály, Weiner, Ravel, Sztravinszkij, Prokofjev, De Falla, Hindemith, Honegger, Respighi, Zandonai. A Filharmonikusok műsora, bizonyos választékos mértéktartással bár, mindig követte az európai fejlődést – és követte a történelem változásait is, a nagy európai kinyílás folyamatát csakúgy, mint a bezárulását, csaknem a tragikus megsemmisülésig. Hogy aztán újra megpróbáljon talpra állni és továbbélni – úgy, ahogy lehetett.

Százötven év története nem csak zenei fejlődés krónikája, nem csak a külső történelem alakulásának visszfénye. A Társaságnak voltak csodálatos és voltak elszomorító periódusai. Ha magunk elé terítjük másfél század műsorát, melléte

megannyi levelet, kritikát és más történeti emléket: ezek a dokumentumok szinte megszólalnak. Jelen sorok írójának, akinek a filharmonikus Választmány bizalmából a krónikás megtisztelő szerepe jutott, alig volt más dolga, mint „szóra bírni” e szellemi és tárgyi emlékeket. Mindenekelőtt a műsorokat, melyek a kilencvenéves Társaság jubileumi albumában, Csuka Béla remek munkájában, bonyolult sifírozásban, gyakorlatilag felfoghatatlanul kerültek az olvasó elé. A desifírozott műsor, hozzátéve további hatvan esztendő programját, még a krónikást is ámulatba ejtette – hol gazdagságával, hol alig érthető egyoldalúságával. E „beszélő” programokat kétféleképpen találja e kötetben az olvasó: tartalom szerinti sommázó áttekintésként a történeti részben, illetve teljes részletességű leírás formájában a mellékelt CD-ROM-on (ez utóbbi Wellmann Nórának, a Társaság emlékgyűjteménye órének munkája). A műsorok „mondandóját” eddig ismeretlen vagy magyar nyelven még nem közölt levelek, újságbeszámolók, fényképek és kottadokumentumok egészítik ki. A százötven éves Társaság történetének megértését segítette Wittmann Árpád volt ügyvezető igazgatónak és Melis Bélának, a Választmány elnökének emlékező feljegyzése. A Filharmonikusok történetének tárgyi emlékeit Wellmann Nóra és Hock Bertalan segítségével ismerhettem meg, a képanyag szerkesztésében Wellmann Nóra volt segítségemre. A szöveg számítógépes szedése Mali Andrea munkája. Fogadják valamennyien hálás köszönetemet.

Ami a filharmonikus koncertkrónikát illeti: a feldolgozásban teljességre törekedtünk. Minden történeti mű szerzője erre törekszik, de csak keveseknek sikerül. A filharmonikus ügykezelés, finoman szólva, nem követett mindig historikus célokat; irattárukat pedig jócskán megtépták a

II. világháború esztendei és a rákövetkező évek viharai. Vidéki városaink sajtója nem mindig volt hű tükre a filharmonikus hangversenyeknek – a külföldi vendégszereplések egyes színhelyeiről pedig ez fokozottabban elmondható. Amit tudtunk, azt mind összegyűjtöttük. A többi maradjon a jövő kutatóinak. Ugyanakkor hadd emlékezzem meg elődeimről, akiknek munkája beépült e kötet alapjaiba: Mészáros Imréről és Isov Kálmánról (1903), Csuka Béláról (1943), Németh Amadéről és Breuer Jánosról (1978). Kutatásaik segítettek történeti összefüggések megértésében – ezt a megértést az újonnan megtalált vagy megfejtett dokumentumok sora tetőzte be.

Munkám során igyekeztem Kodály egy másik szentenciáját is megszívlelni: „Járjon elől az anyag mélyreható megismerése, arra épülhet minden egyéb. Az ismereteket megelőző vagy azt mellőző esztétizálás, agyaskodás, mint nálunk már nem egyszer, csak üres légvárakat építhet.” Arra törekedtem, hogy bármiféle elfogultságtól vagy prekoncepciótól mentesen teljesítsem Kodály tanácsként adott útmutatását. Ennek köszönhető, hogy a kézirat újraolvasásakor megdöbbenően fedeztem fel: e kötet nem művelődéstörténeti vagy zenetörténeti adattár csupán, hanem a maga módján, „kis magyar történelem”.

(Bónis Ferenc: A Budapesti Filharmoniai Társaság százötven esztendeje 1853-2003, BFT – Balassi Kiadó, Budapest, 2005. A több mint 200 oldalas, képekkel és korabeli dokumentumokkal gazdagon illusztrált mű tíz történeti fejezetben tekinti át a Társaság múltját, elsősorban az elnök-karnagyok munkásságának periodizációját követve. Említésre méltó a függelék: a kötet végén megtaláljuk a Társaság szervezeti felépítésének és tagságának adattárát, nyomtatott mellékletként a koncertek karmestereit és vendégművészeit, a cd-mellékleten pedig a százötven év hangversenyeit, műsorait és közreműködőit. A reprezentatív, nagyalakú kötetre a szerzői előszó közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)